

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 09.12.20

Kulturpolitikk

Kulturpolitikk er myndighetenes (ofte statens) arbeid med å legge forholdene til rette for forfattere, kunstnere, kulturarbeidere, samt for organisasjoner og institusjoner som har kunst og kultur som primær oppgave. Personene og institusjonene innen kunst- og kultursektoren er i mange tilfeller avhengige av pengetildelinger fra myndighetene, og politikerne prøver å påvirke, inspirere og mobilisere dem (“styre” dem på et overordnet plan).

Noen politikere er opptatt av hvordan kulturlivet har positive konsekvenser ikke bare for folks velvære og identitet generelt, men for målbar helse og velferd, og for landets næringsliv og økonomi. Men det er sjelden at politikere i det norske Stortinget eller i regjeringen blander seg direkte inn i kunstens innhold. Disse instansene prøver snarere å påvirke innhold og form indirekte ved sin pengefordeling mellom ulike kunstmiljøer og retninger innen kunststartene. Til grunn for disse økonomiske tildelingene ligger det verdisyn og kunstsyn, ideologiske forankringer og kunstneriske kvalitetskriterier. Noen verdsetter kunst som er krevende, utfordrende og konfliktskapende, andre setter mest pris på kunst som er lett tilgjengelig, forenende og konfliktsky.

“Mange av de kulturpolitiske tiltakene som danner grunnlag for det norske litterære systemet i dag, stammer fra perioden 1950-1970, da først bokavtalen som regulerer prisfastsettelse, skaffeplikt og returrett, ble etablert (1954), så åndsverkloven i 1961, deretter etableringen av Norsk kulturråd og innkjøpsordningen for norsk skjønnlitteratur (1965) og fritaket for merverdiavgift for bøker (1970). Støtteordningene viser hvordan økonomien i den kommersielle delen av bok-Norge har vært og er tett innvevd i den offentlige økonomien. Cecilie Naper kaller dette en form for blandingsøkonomi og fremhever innføringen av innkjøpsordningen i 1965 som “blandingsøkonomiens definitive inntreden i norsk bokbransje” (Naper, 2001, s. 225). Ordningen innebærer at det offentlige, gjennom Norsk kulturråd, finansierer innkjøp av et stort antall bøker (opptil 1550 eksemplarer av en tittel) som fordeles gratis til norske bibliotek. Innkjøpsordningene innbefatter ny norsk skjønnlitteratur og sakprosa for både voksne, barn og unge, oversatt litteratur, tegneserier og tidsskrift, og ble i 2015 utvidet til også å inkludere e-bøker. Innkjøpsordningene sørger for at norske bibliotek er vel forsynt med ny norsk litteratur, men et annet av de overordnede formålene med ordningene er å skaffe forleggere av ny norsk skjønnlitteratur større trygghet mot tap, for å sette dem i

stand til å utgi også bøker med et relativt svakt salg (jf. Colbjørnsen, 2014b). Blandingsøkonomien viser hvordan bok-Norge som felt ikke kan forstås uten å ta statens rolle i betraktning.” (Terje Colbjørnsen i Anderson, Fagerlid m.fl. 2017 s. 31-32)

“I Norge har vi i etterkrigstiden hatt en kulturpolitikk som har hatt som mål å være samfunnsbyggende og integrerende. Kulturpolitikken skulle knytte by og bygd sammen, den skulle lære lav og høy å tilhøre samme nasjon, den skulle fjerne forskjeller og bygge enhet. Selv om målet er blitt noe modifisert med årene, er det fortsatt slik at kulturpolitikken er et verktøy for å lage et bedre samfunn. [...] Anne-Britt Gran har i flere sammenhenger hevdet at mens kulturpolitikken har som mål å skape integrering og identitet, er kunstpolitikken formål å skape god kunst. God kunst representerer ikke sjelden omtrent det omvendte av hva kulturpolitikken har som mål. Dette er godt sett. God kunst kan være oppsplittende, konfliktskapende, og forankret i et enkeltindivids perspektiv og rent egenkonstruerte verdensoppfatning. God kunst er nesten aldri laget på oppdrag fra et departement med den hensikt å gjøre verden til et bedre sted – selv om det også kan være tilfelle. [...] Kulturpolitikken har også effekter på utdannelsesområdet og på nærings- og byutvikling.” (Erling Dokk Holm i *Aftenposten* 22. mars 2006 s. 5)

“Bokbransjen her til lands omsetter for omtrent det samme som hestenæringen. Bransjen bør derfor neppe tillegges en stor nasjonaløkonomisk betydning. Betydningen er først og fremst symbolsk og kulturpolitisk. [...] I september 1945 sendte Johan Borgen, Sigurd Hoel, Sverre Steen og Henrik Groth en henvendelse til samlingsregjeringa og ba om at kulturen måtte få en framtreddende rolle i gjenreisningsarbeidet. I de fem åra som fulgte begynte det vi kan kalle bygginga av en norsk enhetskultur. I likhet med politikken for øvrig, skulle staten spille den sentrale rollen, men det var snarere en videreutviklingslinje som gikk helt tilbake til 1850, med framveksten av den borgerlige offentlighetens institusjoner i kunst og kultur. Forskjellen var at etter krigen ble det et mål å gjøre den borgerlige offentligheten til allemannseie, på tvers av klasseforskjeller og regionale og lokale ulikheter. Men dette som i bornerte sirkler ble oppfattet folkets erobring av den borgerlige kulturen, førte også til en erkjennelse i arbeiderbevegelsen om at en kultur ikke kan bygges uten at den blir tilgjengelig og kjent. Derfor skulle spredning og formidling bli den viktigste kulturpolitiske oppgaven fra 50-tallet av, med oppbygging av Riksteatret, Statens Filmsentral, Norsk Bygdekino, Riksgalleriet og Den Norske Opera.” (Dag Larsen i <http://barnebokinstituttet.no/artikkel/1209/man-kan-ikke-do-av-det-heller>; lesedato 06.08.12)

“Enda viktigere ble NRKs betydning, og hvis vi ser på det området som opptar meg mest, så ble det også et gjennombrudd for en moderne barnelitteratur av forfattere med entertainer-bakgrunn, som Anne Cath Vestly, Alf Prøysen, Jens Bolling, Thorbjørn Egner, Kirsten Langbo, Vidar Sandbeck og Ingebrikt Davik. At det ble en sammenheng mellom disse forfatterens gjennombrudd – med erfaring og kunnskap om scene og formidling – og den offisielle kulturpolitikken, er selvsagt

ikke tilfeldig. Spredning og formidling, og attpåtil i en kanal som var uten konkurranse, skapte et barnelitterært gjennombrudd fordi forfatterne kunne gjøre bruk av samtidige dramatiske virkemidler, fordi de klarte å omsette likhetsidealene i enhetskulturen til samtidslitteratur for barn. Enhetskulturen skulle bli enda sterkere ved fjernsynets gjennombrudd på 60-tallet. Den litterære offensiven kom omtrent samtidig med det norske fjernsynets barndom. Men mens barnelitteraturen viste vekst med organisering og nye forfattere, så manglet norsk skjønnlitteratur bredde og styrke, og dette ble særlig tydelig på slutten av 50-tallet.” (Dag Larsen i <http://barnebokinstituttet.no/artikkel/1209/man-kan-ikke-do-av-det-heller>; lesedato 06.08.12)

“I 1931 ble 68 % av norskprodusert skjønnlitteratur skrevet av norske forfattere, i 1959 var andelen nede i 31 %. Statens bidrag til litteraturen var 400.000 kr årlig, det meste var diktergasjer. (Til sammenlikning fikk teatrene ti mill[ioner kroner], og staten tok inn åtte mill på omsetningsavgiften på bøker). Dette rimte dårlig med den offisielle kulturpolitikken, og tida var inne for samhandling mellom stat, forfattere og bokbransje, men ideen til hvordan kom fra bibliotekhold. Henrik Hjartøy, Deichmans stridbare sjef og mannen bak Det Røde Bibliotek i Rjukan i 20-åra og seinere Arbeiderbevegelsens Arkiv, foreslo på en konferanse i Arbeidernes Opplysningsforbund i 1959 at folkebibliotekene burde kjøpe hvert sitt eks av all norsk skjønnlitteratur. Tre sentrale strategier i Arbeiderpartiets kulturpolitikk, Torolf Elster, Hans Heiberg (begge sentrale i forfatterforeningen) og Helge Sivertsen skrev brosjyren *Statens oppgaver og forpliktelser. Litteraturen, forleggerne og samfunnet*. De pekte på de store endringene i samfunnet, representert ved den økonomiske framgangen, med eksempler som at bil og fjernsyn kom inn i samfunnslivet for fullt, og de satte det i forhold til en tydelig nedgang i antall norske utgivelser. De påpekte at nedgangen også hadde språkpolitiske konsekvenser, og betydningen av å bevare og styrke de norske skrift- og talespråkene.” (Dag Larsen i <http://barnebokinstituttet.no/artikkel/1209/man-kan-ikke-do-av-det-heller>; lesedato 06.08.12)

“Og som en konsekvens av både en litteratur- og språkpolitisk nyorientering, ble omsetningsavgiften på bøker hevet i 1962, mens den altså ble innført på ukeblader, eller: lavkulturen måtte betale der høykulturen slapp, mens staten i virkeligheten økte sine inntekter og kunne finansiere mer til kultur. Ordningen kom i stand samtidig som Den norske Forleggerforening og Den norske Bokhandlerforening inngikk en frivillig privatrettslig avtale, en såkalt bransjeavtale, om bokomsetning med fast pris på bøkene i en tidsavgrenset periode, og tilnærmet bokhandlermonopol. Og derfra oppsto Norsk Kulturråd og en egen innkjøpsordning for skjønnlitteratur. På kort tid fikk Norge altså en kulturpolitikk og en litteraturpolitikk der det ble tatt flere viktige strategiske grep. Sentralt i denne strategien er ikke bare spredning og formidling av kunst og kultur, men vel så mye at først nå begynte for alvor resultatene av bygginga av en enhetskultur å slå inn, og et kjernepunkt der var som nevnt at alle skulle ha like muligheter til å tilegne seg kunsten og kulturen. Den norske kultur- og litteraturpolitikken ble altså tett knyttet

til utviklinga av den norske velferdsstaten. Oppsummert: På 60-tallet dreies det litteraturpolitiske – i samsvar med kulturpolitikken ellers – til å gjelde både enhetskultur og en sammenhengende politikk for spredning og formidling med staten som sentral part til å gjelde:

- Å hegne om norsk språk
- Styrking av norske folkebibliotek
- Fritak for handelsavgifter på bøker
- Bransjeavtale med en pris- og avtaleregulert bokomsetning
- Norsk Kulturråd og innkjøpsordning
- Videreføring av kulturpolitisk begrunnede, kollektive vederlagsordninger
- Normalkontrakt mellom forfattere og forlag

Det typiske og kanskje mest interessante ved denne politikken er at den delvis forutsetter regulerte offentlige avtaler eller politiske føringer, seinere også lover på den ene siden eller og avtaler mellom parter i bransjen på den andre, der partene påtar seg et ansvar for å omsette de litteraturpolitiske virkemidlene til praksis, altså et samvirke eller skjebnefellesskap mellom stat og bransje. Uten statlig medvirkning ville mye av grunnlaget for litteraturpolitikken opphøre, men dersom partene i bransje[ne] ikke klarer å ivareta de litteraturpolitiske føringene, ville spørsmålet om statens ansvar måtte drøftes på nytt. Sett på en armlengdes avstand blir det også tydelig at gjennomføringen av disse hovedpunktene i litteraturpolitikken også redefinerer statens rolle som bidragsyter og dirigent. Men Litteratursamvirket mellom stat og bokbransje kan ikke isoleres fra statens rolle i hele kulturpolitikken.” (Dag Larsen i <http://barnebokinstituttet.no/artikkel/1209/man-kan-ikke-do-av-det-heller>; lesedato 06.08.12)

“Etableringen av Norsk kulturråd i 1965 var foranlediget av det katastrofalt synkende tallet på skjønnlitterære utgivelser i Norge, kombinert med en bekymring for den populærkulturelle trusselen nedenfra og fra USA. At myndighetene på denne måten ga fra seg makt til et selvstendig organ, var utslag av arven fra Arbeiderpartistaten og tilliten til at eliten fortsatt hadde definisjonsmakt innenfor kulturlivet. [...] hvordan rådet gjennom femti år har kjempet mot politikere som ikke syntes det var så greit å gi fra seg makten over landets åndsliv likevel. Men Aftenpostens kulturelledaktør Finn Jor hadde unektelig et poeng da han påpekte at også de kunstnerstyrte fagutvalgene truet med å redusere selve rådet til et forvaltningsorgan for kunstnerne. [...] skandalen da en forfatteres forfatter som Kjell Askildsen var med på å nulle en bok av den folkekjære krimdronningen Anne Holt i 1997. Slike trefninger er Kulturrådets historie full av. På den ene siden:

Elitens visshet om hva som er kunstnerisk kvalitet, på den annen side smaken til folk flest og de populistiske politikerne som hevder å representere dem.”
(*Morgenbladet* 22.–28. januar 2016 s. 52)

“I boka *Kulturpolitikk i det moderne Noreg* framholder professor Geir Vestheim de kanadiske kulturøkonomene Harry Hillman-Chartrand og Claire Mc Caughey og deres fire modeller i analysen av forholdet mellom stat og kultursektor i de industrialiserte landene etter krigen:

1. Hjelperen – staten som tilrettelegger gir ikke direkte overføringer og tilskudd, men overlater støtte og drift til markedskreftene. En slik modell kan finnes i USA.
2. Mesenen – staten som støtter pga velvilje og sympati profesjonell, elitepreget kunst (hierarkisk/tilfeldig – min anm). Storbritannia praktiserte denne modellen, etter Thatcher er det mer hjelperen som har overtatt der i gården.
3. Ingeniøren – staten eier de kunstneriske produksjonsmidlene og kontrollerer distribusjonen, dvs kunst og kultur skal være et instrument til å oppnå politiske mål. Tydelig eksempel: Sovjetunionen.
4. Arkitekten – staten deltar, planlegger og utformer overordnede mål, kulturpolitikken er innenfor en politisk helhet. Finansiering over offentlige budsjetter, gjennomføring overlates til råd og utvalg, kunstnere og publikum er med. Samvirke mellom det offentlige og markedet, overordnet mål: Opplysning og demokratisk utvikling.

Disse fire modellene er selvfølgelig hovedkategorier og som slike unyanserte. I Norden – som må sies å tilhøre kategorien “Arkitekten” – er mye av ansvaret blitt desentralisert. Men statens rolle som tilrettelegger og bevilger, er fremdeles gyldig. Og statens ansvar i litteraturpolitikken er lite endret i forhold til endringene i samspillet mellom stat og kultursektor, som kom fra 70-tallet og fram til i dag.”
(Dag Larsen i <http://barnebokinstituttet.no/artikkel/1209/man-kan-ikke-do-av-det-heller>; lesedato 06.08.12)

“- Finkultur var et viktig våpen for å få skape positive amerikabilder i Norge etter krigen, forteller forsker og historiker Helge Danielsen til forskning.no. Han har nylig avsluttet et postdoktor-prosjekt om hvordan amerikansk kulturdiplomati (Cultural Diplomacy) var organisert i Norge på 1950-tallet. Danielsen mener at amerikanske myndigheter drev dette med tanke på å nå politiske mål. - Et positivt bilde av USA var et virkemiddel for at landet skulle bli akseptert som en supermakt. [...] - Man håpet blant annet at en beundring for USA ville skape oppslutning om alliansepolitikken. Etter at Norge deltok i opprettelsen av NATO i 1949 var det også en prioritert oppgave å motvirke nøytralistiske tendenser i det norske samfunn. [...] - De skjønnte at Norge var lite mottagelige for direkte propaganda etter fem år med tysk okkupasjon. Finkultur var et bedre virkemiddel

for påvirkning enn åpen anti-kommunistisk propaganda. De innså at formen kunne ødelegge for budskapet, sier Danielsen.” (<http://www.forskning.no/artikler/2008/november/200843>; lesedato 10.08.12)

Fremskrittspartiet, med dets daværende leder Carl I. Hagen, “synes å betrakte kulturspørsmål som et unødvendig onde, en samfunnets utgift av beklagelig omfang. Nei, la kulturlivet klare seg selv, la det tjene sine egne penger. Kultur skal lønne seg, må vite. [...] Fremskrittspartiet er ikke glad i forskrekkelig dyr subsidiering av kulturaktiviteter som ikke betaler seg selv, og som ellers ikke er til noe. Nationalteatret duger ifølge partiets Jan Simonsen best til bingolokale; han øser av sin overflod med det forslaget. Hagens tanke om et økonomisk selv bærende kulturliv er like virkelighetsfjern som den er typisk for partiet. Det er vanskelig å være politiker, men akk så enkelt å være populist. Et sykehjem vil alltid synes mer nødvendig enn en opera, og Hagens sammenstilling er derfor rått parti. Måtte Fremskrittspartiet bare forstå at en kulturnasjon, om en ønsker å være det, trenger begge deler. Det er farlig grunn Fremskrittspartiet beveger seg på. For kulturen er sårbar, i all sin “unødvendighet”, og den utvikles på lang sikt. [...] Henrik Ibsen var en gjennom fattig kunstner da han trasket i Christianias gater, og fikk uvurderlig hjelp av statlig stipend og støtte. At det var god investering, betviler vel ingen i dag. Edvard Munch fikk statlige stipender til utenlandsstudier, og bragte hjem en skatt av et kunstnerskap, men selvfinansierende var han ennå ikke. Gustav Vigeland's monumentale parkanlegg ble finansiert av den norske stat i de økonomisk vanskelige 30-årene. Fordi noen mente det var en investering i en kulturell identitet. Helt feil tok de vel ikke. Hadde Hagen og hans meningsfellers verdier rådet, ville Munch og Ibsen aldri ha fått noe stipend, og aller minst ville staten ha bevilget penger til en park full av stein og jern. Rent uhørt ville det ha vært å bygge et dyrt nasjonalteater eller nasjonalgalleri. Det kostet – og det var verdt det.” (kunstmaleren Terje Ross Kolby i *Aftenposten* 21. juli 1998 s. 10)

“Fra tankesmia Civita har det kommet en skisse til en liberal kulturpolitikk, i form av boka “Kultur for kulturens skyld” [skrevet av Kristian Meisingset, Anna Katharina Fonn Matre og Aase Marthe J. Horrigo]. [...] At man mener at god kulturpolitikk bør koste det den koste vil, er et godt utgangspunkt. Satsing på kvalitet, at man må korrigere for markedssvikt i et lite land og at man vil ha mest mulig effektivitet i form av lite forvaltningsbyråkrati, er det lett å slutte seg til. Heller ikke ønskene om maktspredning og mer private penger utfordrer mange. Forfatterens teoretiske utgangspunkt bygger i alt vesentlig på det kulturpolitiske grunnlag som er meislet ut i Norge de siste tiåra. [...] I bokas innledning skriver de beskjedent nok at de vil “antydde noe om hvilke politiske konsekvenser prinsippene bør få”. Men når boka avsluttes med femtisju politiske forslag, har nok ambisjonene økt etter at innledningen ble skrevet. [...] Enhver som har jobbet med kulturformidling er opptatt av å tilby både det folk vil ha – og det de ikke visste de ville ha. [...] Den norske filmpolitikken er kanskje den som står lengst unna en liberal kulturpolitikk. Sektoren er tungt finansiert av det offentlige. Sterkt målstyrt er den og det er behov for et filmbyråkrati til å vurdere hvilke av de nærmere

åttehundre prosjektene som foreslås hvert år, som skal bli film. Her skulle man tro at den nye liberale kulturpolitikken virkelig ville svinge seg. Stor er derfor overraskelsen når det eneste politiske forslaget i boka på denne kultursektoren er: “Jobbe for en utvikling mot et bedre marked for filmbransjen, der kommersiell film blir i stand til å overleve uten offentlig støtte”. Det vil nok filmbransjen si at de jobber med hver dag. [...] den såkalte markedssvikten er så åpenbar når norske filmprosjekter skal konkurrere med Hollywood som har et marked som er mange hundre ganger større [...] Men hva så med bokbransjen? Den er noe atypisk for kulturfeltet, siden den i stor grad er markedsdrevet og markedsfinansiert. Unntaket er tiltak som innkjøpsordningen, noe produksjonsstøtte, bidrag til forlaget Samlaget og stipendier til forfattere (selv om størstedelen av stipendiene ikke kommer direkte fra staten). Den statlige politikken er i hovedsak begrenset til indirekte og aktørnøytrale virkemiddel, hvor momsfristak og fastpris er de viktigste. Bokbransjen makter slik, via markedet, å finansiere bredden.” (Kristen Einarsson i *Dagbladet* 3. januar 2013 s. 50)

“BI-professor Anne-Britt Gran, som har utdannet en generasjon med kulturadministratorer gjennom studieprogrammet kultur og ledelse [...] et av sine kjerneargumenter: kulturens autonomi – tanken om kunsten som en fri sfære med egenverdi – var en lang historisk parentes. Nå er ikke spørsmålet om, men hvordan, den blir et instrument for andre politiske og samfunnsmessige mål. Hun kaller denne prosessen “dedifferensiering”, en reversering av modernitetens strenge skiller mellom felter som kunst, vitenskap og politikk. [...] Kulturen er så innvevd i retorikk om kreativ næring, kulturbasert reiseliv og sponsorenes brandingstrategier at sektorens grenser stadig utviskes.” (*Morgenbladet* 5.–11. mai 2017 s. 30)

Per Mangset og Ole Marius Hylland ga i 2017 ut *Kulturpolitikk: Organisering, legitimering og praksis*, der de bl.a. framstiller “kulturens nye rolle som en “kreativ motor” som direkte eller via ringvirkninger genererer inntekter og arbeidsplasser. Hvis kulturen er avhengig av kalkyler for å bli sett på som verdifull, vil økonomisk og kunstnerisk verdi etter hvert konvergere, og snart er kulturen og kunsten business som alt annet.” (*Morgenbladet* 8.–14. september 2017 s. 58)

Barnelitteratur-forskeren Åse Marie Ommunsen “mener at grunnen til at man har sett en enorm utvikling mot mer avanserte bildebøker for barn, delvis har å gjøre med den norske innkjøpsordningen. Når en forfatter skriver en bok trenger den ikke å selge for at forfatteren skal tjene penger på den. Den må derimot ha god nok kvalitet til at den blir tatt inn under Kulturrådets innkjøpsordning. - Det bidrar nok til at norske forfattere kan være mer originale og nyskapende, og kanskje våge mer. I motsetning til f.eks. sine engelske kollegaer som er avhengig av å selge for å tjene penger. Noe som nok bidrar til at forfatterne blir mer tradisjonelle og holder seg innenfor de allerede gitte tendensene. I tillegg til innkjøpsordningen har Norge også bildebokstøtte, noe som gjør det økonomisk lønnsomt å gi ut bildebøker.

- Utviklingen mot stadig mer avanserte bildebøker for barn, er en medvirkende årsak til at den sjangeroverskridende bildeboken for voksne også har kommet så sterkt på banen, mener Ommundsen.” (<https://forskning.no/barn-og-ungdom-universitetet-i-oslo-kunst-og-litteratur/barnebok-for-liten-barnebok-for-stor/804596>; lesedato 25.09.20)

Innkjøpsordningene

Dette er en norsk ordning satt i gang i 1965 som skulle styrke skjønnlitteraturens posisjon i den norske offentligheten. Det sentrale i ordningen er at den norske staten via et kulturråd kjøper inn ny litteratur til folkebibliotekene og til skolebibliotek. De norske innkjøpsordningene ivaretas av Kulturrådet, et statlig forvaltningsorgan.

Fra 1965: norsk skjønnlitteratur for voksne

Fra 1978: norsk skjønnlitteratur for barn og ungdom

Fra 1990: oversatt skjønnlitteratur

Fra 1996: norsk faglitteratur for barn og ungdom

Fra 2005: norsk sakprosa for voksne

Fra 2012: norske tegneserier

For 2013 gjelder disse tallene:

“- Ny norsk skjønnlitteratur for voksne (ca 200 titlar i 1 000 eksemplar, fordelt på 930 p-bøker og 70 e-bøker)

- Ny norsk skjønnlitteratur for barn og unge (ca 100 titlar i 1 550 eksemplar)

- Ny norsk faglitteratur for barn og unge (ca 25 titlar i 1 550 eksemplar)

- Omsett skjønnlitteratur for barn, unge og voksne (ca 120 titlar i 500 eksemplar)

- Ny norsk sakprosa (ca. 70 titlar i 1000 eksemplar)

- Teikneserier (inntil 15 titlar i anten 1550 eller 1000 eksemplar)

Våren 2013 vedtok rådet å setje i gong ei prøveordning for omsett sakprosa.

I tillegg har Norsk kulturråd ei innkjøpsordning for tidsskrift, som inneber at heile årgangen av inntil 15 kulturtidsskrift blir distribuert gratis til norske folkebibliotek.” (<http://kulturradet.no/innkjopsordningene>; lesedato 10.02.14)

De ca. 500.000 bøkene går til norske folkebibliotek og skolebibliotek, samt til noen undervisningssteder, sjømannskirker og bibliotek i utlandet.

“Ved igangsettelsen av innkjøpsordningene i 1965 var det et klart mål å få ned prisen (1000 flere eksemplarer av hver tittel skulle få enhetsprisen ned), få bøkene spredd og dermed få interessen for litteraturen opp, få redusert forlagenes risiko og få stimulert skrivingen ved å gi noe høyere royalty til forfatterne. I dag har vi fem ulike innkjøpsordninger, og vi har grunn til å hevde at disse har fungert godt.” (Kjell Lars Berge og Trond Andreassen i *Dagbladet* 4. april 2008 s. 38)

“[I] motsetning til hva man skulle tro, er det et høyst usikkert om boken lever et godt liv innenfor innkjøpsordningens mottaksapparat, nemlig biblioteket. Bibliotekene får bøker på to måter: De kjøper inn selvstendig valgte titler over sine egne kommunale budsjett. I tillegg mottar de – gratis – innkjøpsbøkene fra Kulturrådet. Dette utvalget har bibliotekene ingen innflytelse over. Kassene inneholder en stor andel av ny norsk skjønnlitteratur, barnelitteratur, gjendiktninger, sakprosa og tidsskrift. For mange bibliotekarer er det nettopp disse kassene som gjør jobben spennende. Bøkene er kvalitetssikret av egne vurderingsutvalg i Kulturrådet, og skal ideelt sett representere det beste i norsk litteratur. Men det er heller ingen hemmelighet at bokkassene skaper irritasjon og frustrasjon på mange bibliotek, særlig utenfor byene. Ja, disse bøkene blir ofte betraktet som en belastning: 30 nye diktsamlinger! Hvor skal de stå? Hvem skal låne dem? [...] Parallelt med at innkjøpsordningene bygges ut, øker altså kastmentaliteten på bibliotekene. Boken kan få et enda kortere liv på biblioteket enn tidligere.” (Ingunn Økland i *Aftenposten* 7. mars 2009 s. 12)

Etter forhandlinger mellom avtalepartene for innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur for voksne og diskusjon i Drøftingsutvalget for innkjøpsordningene, vedtok Norsk kulturråd en tilleggsavtale for innkjøpsordningen for skjønnlitteratur for voksne i 2012. De 1000 eksemplarene som kjøpes inn av en tittel under denne ordningen, fordeles på 970 papirbøker og 30 e-bøker, og Kulturrådet betalte samme pris for dette som det ville gjort om 1000 papirbøker hadde blitt kjøpt inn. Et utvalg bibliotek ble invitert med i prøveprosjektet. De skulle motta et nærmere angitt antall e-bøker av de titlene som ble påmeldt ordningen.

“Kor mange titlar som blir kjøpte inn av ny norsk skjønnlitteratur for voksne og for barn/unge, varierer for kvart år, ettersom alle bøker som er vurderte til å ha høg nok kvalitet, kjem med på innkjøpsordningane. Forlaga må allereie ha trykt og gitt ut bøkene før dei blir vurderte for innkjøp. Når det gjeld fagbøker for barn og ungdom, omsett litteratur, sakprosa og teikneseriar (såkalla selektive ordningar), er det øvre titteltalet bestemt på førehand, og innkjøpet gjort etter ei kvalitetsvurdering og deretter ei prioritering av dei beste bøkene. For alle innkjøpsordningane gjeld særskilde retningsliner. Eigne vurderingsutval er oppnemnde for å sjå til at dei påmelde bøkene er gode nok til å få statsstøtte, og at dei oppfyller

krava ordningane set til sjanger. Vedtak om ikkje å kjøpe inn ei bok under dei to ordningane for ny norsk skjønnlitteratur kan klagast til eigne ankenemnder. Norsk kulturråd fattar då endeleg vedtak i saka. For dei selektive ordningane, der det er ei øvre grense for innkjøp, kan ein ikkje klage på anna enn sakshandsaminga.” (<http://kulturradet.no/innkjopsordningene>; lesedato 10.02.14)

“Frister innkjøpsordningen forlagene til å kalle sakprosa for skjønnlitteratur? [...] I 2005 ble Tor Eystein Øverås’ bok *Til* gitt ut på Gyldendal forlag. Forlaget kaller den en roman. Kulturrådet kaller den en essaysamling. Forfatteren kaller den en reiseskildring. Boken ble kjøpt inn av Kulturrådets innkjøpsordning som skjønnlitteratur. - Med dagens innkjøpsordninger er det lettere å få kjøpt inn romaner, noveller og poesi enn essayistikk, sier Øverås, som angrer på at boken ble klassifisert som roman. [...] Trond Andreassen i Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening sier sjangeroverskridende bøker kan representere en utfordring for Kulturrådets innkjøpsordning, som kjøper inn hundrevis av titler i året. - Det kjøpes inn langt flere romaner enn sakprosa. Det kan jo være en forklaring på at noen forsøker å hoppe over gjerdet der det er lavt.” (*Morgenbladet* 16.–23. mai 2013 s. 35)

“Statssekretær Knut Olav Åmås (H) hevder det kan være fornuftig å kutte ut krim fra innkjøpene av bøker til bibliotekene. - Det er en stor mengde krimbøker som blir innkjøpt, men som ikke i seg selv har tvingende økonomisk behov for å være med i innkjøpsordningen, sier Åmås. Regjeringen har kuttet 10 millioner i årets bevilgninger til litteraturfeltet. I Klassekampen i går advarte en samlet bokbransje mot å la det gå ut over innkjøpene av bøker til landets biblioteker. Nå får de svar på tiltale fra statssekretær Knut Olav Åmås (H) i Kulturdepartementet. Han foreslår at en vurderer å kutte ut krimbøkene, som topper utlånsstatistikken. - Blant annet kan bransjen nå se på hvorvidt bøker som er økonomiske bærekraftige i seg selv trenger å være med i denne ordningen, sier han. Han viser til at forlagsbransjen selv må ta ansvar for situasjonen som har oppstått, fordi antallet bøker som er blitt påmeldt til Kulturrådets innkjøpsordning har økt kraftig de siste årene. - Kanskje er det på tide at Kulturrådet og bokbransjen nå prioriterer litt sterkere i fellesskap. Det går en grense for hvor omfattende disse ordningene kan bli, sier Åmås.” (*Klassekampen* 10. januar 2014 s. 20)

“Å hive ut krim fra innkjøpsordningen er et forslag som faller i svært dårlig jord hos Bibliotekforeningen. - Alle lesere bør ha lik rett til litteratur, uavhengig av sjanger. Vi har kun én arena i samfunnet hvor bøker er gratis, nemlig bibliotekene, og da blir det svært uheldig å favorisere noen typer litteratur framfor andre, sier leder for Bibliotekforeningen, Sissel Merethe Berge. - Hvorfor kan ikke bibliotekene kjøpe inn krimbøkene sine selv? - Kommunene har kuttet drastisk i bibliotekenes budsjetter de siste årene. Kulturrådets innkjøpsordning er til for nettopp å sikre en grunnstamme av litteratur på bibliotekene. Hvis kulturrådet ikke lenger vil kjøpe inn krimlitteratur, hvordan kan vi da forvente at de fattige kommunene skal gjøre det?” (*Klassekampen* 10. januar 2014 s. 20)

“Gjennom fem ulike innkjøpsordninger kjøper den norske stat årlig inn bøker til bibliotekene for 120 millioner kroner. I 2014 ble over 550 ulike titler spredt i opp mot 650 000 eksemplarer til norske bibliotek. [...] Statens andel av tilveksten til bibliotekenes boksamlinger er også voksende, både fordi antall bøker som kjøpes inn øker år for år, og fordi mange norske kommuner bruker mindre penger på innkjøp til bibliotekene.” (*Morgenbladet* 12.–18. februar 2016 s. 28)

“Innsparingene har skapt sterke reaksjoner i Kultur-Norge, og flere har advart mot å røre den nesten 50 år gamle ordningen. Nå kaster den verdenskjente dramatikerens og forfatteren Jon Fosse seg inn i debatten. Han går hardt ut mot hvordan ordningen fungerer i dag. Fosse mener at underholdningslitteratur bør tas ut av innkjøpsordningen. - Typisk sjangerlitteratur bør ikke falla inn under innkjøpsordninga, til dømes krim. Heller ikke såkalla “dameromanar” må gjera det, skriver Jon Fosse [...] - Det finst eit skilje mellom seriøs litteratur og det som før i tida vart kalla for “kiosklitteratur”, til dømes krim, dette skiljet har vorte forsøkt utvaska av kulturpolitiske grunnar. Når det gjeld innkjøpsordninga bør det haldast oppe, skriver Fosse. [...] Med utspillet gir Fosse full støtte til statssekretær i Kulturdepartementet, Knut Olav Amås, som gikk ut i Klassekampen og luftet ideen om å fjerne krim fra innkjøpene av bøker til bibliotekene.” (*Klassekampen* 6. februar 2014 s. 43)

“Tre framtrepende norske forfattere, Unni Lindell, Herbjørg Wassmo og Jan Kjærstad, reagerer på utspillet til Fosse. De tviler på om deres første bøker ville blitt utgitt om det ikke var for innkjøpsordningen. [...] Hvem skal sitte å vurdere hva som er seriøs litteratur og hva som er underholdningslitteratur? spør Lindell. Både Kjerstin Ekman’s “Händelser vid vatten” og Sofi Oksanen’s “Utrensking” er krimbøker som har fått Nordisk Råds litteraturpris. [...] Lindell blir ikke personlig fornærmet av utspillet til Fosse, men reagerer på vegne av leserne. - Jeg synes utspillet til Fosse er usympatisk, og vitner om en litt ovenfra-og-ned-holdning overfor leserne. Han beveger seg på en farlig vei med dette forslaget, sier Lindell. [...] Herbjørg Wassmo liker dårlig forslaget om å fjerne krim og “dameromaner” fra innkjøpsordninga. Hun sier at hennes debutroman “Huset med den blinde glassveranda”, som senere ble innstilt til Nordisk råds litteraturpris, neppe hadde blitt utgitt dersom ikke innkjøpsordningen hadde vært der. - Å sette grupper opp mot hverandre mener jeg er veldig usunt, og kler dårlig det norske demokratiet, sier Wassmo.” (*Klassekampen* 6. februar 2014 s. 43)

“Alle bibliotek trenger ikke nødvendigvis alle utgitte skuespill og diktsamlinger. Det er beskjeden fra bibliotekene. I dag kan det for første gang komme kutt i innkjøpsordningen som har vært fredet siden 1965. Bibliotekene ønsker seg mindre lyrikk og skuespill. Departementets kutt kan føre til en revitalisering av innkjøpsordningen og gjøre den enda bedre, mener Norsk bibliotekforening. [...] Før innkjøpsordningen hadde antall norske utgitte titler dalt jevnt og trutt siden andre verdenskrig. I 1938 ble det gitt ut 136 norske titler, i 1964 hadde tallet sunket til 82.

Den engelske pocketboken kom også strømmende på 50 og -60-tallet, og dette skapte bekymring blant norske politikere, bibliotekfolk og forleggere. Det forteller førsteamanuensis Cecilie Naper i litteratursosiologi ved Høgskolen i Oslo. I 1996 laget hun den første leserundersøkelsen av hva som faktisk ble lest av de innkjøpte bøkene tre år etter at de ble sendt ut til landets bibliotek. - Det er ingen tvil om at innkjøpsordningen har vært effektiv – vi har fått folk til å lese norsk litteratur.” (<http://www.aftenposten.no/kultur/article7459686.ece>; lesedato 11.02.14)

“For mange bøker blir sendt ut til bibliotekene uten at de blir rørt av publikum, er den gjennomgående beskjeden. [...] Karen Reisvaag er biblioteksjef i Lyngdal kommune i Vest-Agder. I 2012 kom mer enn hver fjerde bok som fylte hyllene her fra innkjøpsordningen. Bibliotekene får hundrevis av gratis bøker, men må til gjengjeld ta til takke med det de får, sette det frem i hyllen, og ta vare på det i fem år før bøkene kan kasseres. Hun sier at bøkene sendes uten at det er bestemt hva som er behovet hos dem, eller hva låneren i Lyngdal ønsker, og lister opp flere svakheter med innkjøpsordningen: Alle bibliotek trenger ikke alle utgitte skuespill og diktsamlinger i flere eksemplarer. Disse blir nesten aldri lånt ut. Sakprosa, som vi ønsker oss, kommer 9-12 måneder etter utgivelsen. Da har vi allerede kjøpt eller lånt boken fra et annet bibliotek. Mye av skjønnlitteraturen er så spesiell at den er vanskelig å låne ut. - Vi fyller hyllene med død materiale. Det er ikke lett å formidle en vanskelig tilgjengelig roman eller et skuespill. Man må tilby det låneren får glede av, sier Reisvaag og foreslår flere løsninger: - Vi er nødt til å kutte ned på antall titler på skjønnlitteratur, få inn flere e-bøker og få muligheten til å kassere bøker etter to år. [...] Tonje Helene Farset, som til daglig jobber ved Nordland fylkesbibliotek. Hun er også leder av Kulturrådets utvalg for barne- og ungdomslitteratur og sier at innkjøpsordningen ikke er for bibliotekene, men for forleggerne, forfattere og det norske språk. [...] Problemet er bare at jeg har vært på mange bibliotek i Nordland, og mange av bøkene havner aldri i hyllene. De blir lagt i esker og skjøvet bort. Dette har Kulturrådet visst i mange år.” (<http://www.aftenposten.no/kultur/article7459686.ece>; lesedato 11.02.14)

“I går fikk innkjøpsordningen for sakprosa refs fra politisk hold da Trine Skei Grande [fra partiet Venstre] i Stortingets kulturkomité hevdet at bibliotekene ikke får det de ønsker seg, og at ordningen ikke fungerer etter hensikten. En ringerunde til bibliotekene bekrefter at ordningen har liten nytte for bibliotekene utenfor de store byene, og at mange av bøkene aldri blir lånt ut. [...] - 80 prosent av bøkene vi får gjennom innkjøpsordningen ville vi aldri kjøpt inn ellers, sier Ole David Østli, ansvarlig for faglitteratur ved biblioteket i Alta. - Hvis hensikten med ordningen er å gi bibliotekene bøker lånerne vil ha, bommer de kraftig. Det er en overvekt av tunge fagbøker om litteratur, samfunnsfaglige essays og kulturteoretiske verk. Det går det lite av her. Mange av bøkene vi har fått har aldri blitt lånt ut, forklarer han. Østli tror imidlertid at innkjøpsordningen har en funksjon. - En del av hensikten er vel å støtte produksjonen av faglitteratur i Norge, og det er viktig. Men i et folkebibliotek blir titlene ofte lite relevante.” (*Aftenposten* 28. februar 2009 s. 12)

“Nå er det vel ikke Høyre, men Kulturrådet som har bestemt hvor kuttene skal komme. Og de kutter selvsagt ikke i den såkalte finlitteraturen som så godt som ingen kjøper eller låner. Det var nettopp en sak i en lokalavis her at mange av de norske romanene faktisk ALDRI blir lånt ut, de ville faktisk så godt som aldri blitt solgt om det ikke var for innkjøpsordningen. Men barnebøkene, som faktisk både blir hyppig lånt ut og brukt på biblioteket, de blir det kuttet i. Kanskje Høyre burde kuttet hele Kulturrådet og heller sagt at biblioteket skulle kjøpe inn bøker folk leser. Kan noen si meg hvorfor vi skal holde liv i forfattere som skriver bøker ingen leser?” (leserinnlegg av Jan Syvertsen i *Dagbladet* 14. februar 2014 s. 66)

På e-postlista biblioteknorge var det i februar 2014 en diskusjon om de varslete nedskjæringene og verdien av innkjøpsordningene. Deltakerne i debatten var bibliotekarer og akademikere.

Karen Reisvaag skrev: “Jo, vi prøver å formidle kulturfondbøker, men kan ikke anbefale bøker som vi vet ikke passer låneren. Da blir vi ikke spurt eller hørt en annen gang. Dessuten leser mange lånere bokomtaler og vet hva det vil ha. Men det som er mest uheldig er at dersom 40-50 % av de nye bøkene vi får pr. år kommer fra innkjøpsordningen, så ser det ut som vi har en god tilvekst pr. år. Men tilveksten inneholder mye bøker vi ikke ønsker oss og lånerne ikke vil ha. Bøker fra kulturfondet må ikke bli en sovepute! Vi trenger først og fremst penger fra kommunen til innkjøp, slik at vi kan fylle opp hyllene (og e-bok katalogen) med nyere litteratur som lånerne etterspør.”

Sissel Nilsen: “At ordningen etterhvert har begynt å bety mye for folkebibliotekene kommer av at bokbudsjettene rundt i kommunene har falt drastisk og at bokprisene har økt tilsvarende drastisk. Gjennomsnittsprisen har muligens ikke økt voldsomt, noe som kommer av at det er stadig flere paperbacks på markedet. Imidlertid må bibliotekene kjøpe bøkene når de kommer i opprinnelig utgave, og 350-400 kr. for en liten roman eller novellesamling, gjør at bibliotekene kan kjøpe stadig færre eksemplarer og dermed blir veldig avhengig av innkjøpsordningen. En tidligere kollega fortalte for en måneds tid siden at det var 3 års ventetid på en ny norsk roman (ikke krim) på et folkebibliotek fordi de ikke hadde råd til å kjøpe nok eksemplarer, men ventet på innkjøpsordningen.”

Linda Rasten: “Skal ikke fornekte at en del som kommer av sakprosa blir hyllevarmere hos oss, gjerne mer fordi innholdet er smalt enn at det er dårlig. MEN mange av sakprosabøkene er veldig gode, og kan gjerne formidles! Problemet er at de kommer *alt* for seint i de fleste tilfeller. Så de som ville vært interessante har vi i mange tilfeller allerede kjøpt.”

Ørjan Persen: “Bergen Off. Bibliotek mottar 20 eksemplarer av hver tittel, i 2007 fikk biblioteket 49 titler, disse kom i gjennomsnitt 5 måneder etter at biblioteket sitt første eksemplar var klart til utlån. I år [2010] har Bergen Off. Bibliotek i gjennomsnitt 9 eksemplarer igjen i katalogen av de 20 eksemplarene vi fikk i 2007.

I løpet av 1 ½ år er over halvparten av bøkene biblioteket mottar på innkjøpsordningen ikke lengre tilgjengelig. De er enten kastet eller stuert vekk på lager og magasin uten å være registrert i bibliotekets systemer. Det er langt fra kravet om at bøkene skal være tilgjengelig i 5 år. [...] I 2008 var utlånet av bøker mottatt på sakprosaordningen ¼-del av det gjennomsnittlige utlånet for sakprosabøker på norsk. Dette viser tydelig at ordningen er overdimensjonert. Når landets nest største folkebibliotek ikke har behov for alle eksemplarene, er behovet enda mindre på alle de små folkebibliotekene rundt omkring i landet. Dette blir enda klarere når en vet at utlånet av sakprosa forholdsvis er betydelig større ved store folkebibliotek, enn ved små.”

“Den beste løsningen er likevel å la bibliotekene få være med å bestemme. I dag sendes bøkene på sakprosaordningen ut sammen med skjønnlitteraturen og det er ikke mulig å takke nei til bøkene som kommer på sakprosaordningen uten samtidig å takke nei til de skjønnlitterære bøkene. Det er mange små filialer som ikke har behov for bøkene på sakprosaordningen. Dersom disse selv fikk bestemme om det var nok med ett sett med skjønnlitteratur ville vi få bedre biblioteker. Det høres kanskje rart ut å lage bedre bibliotek med færre bøker, men et folkebibliotek som har mange bøker som leses og få som samler støv, er et mye bedre bibliotek enn ett som er fylt med bøker lånerne ikke har interesse av, slik det dessverre er mange steder i dag. Innkjøpsordningen for ny norsk sakprosa ble i 2009 gjort permanent. Ordningen sender norske folkebibliotek en mengde “nye” bøker bibliotekene alt har kjøpt eller ikke har bruk for.” (Ørjan Persen)

“Vi har alt kjøpt det antallet eksemplarer vi har behov for og Bergen Off. Bibliotek vil i 2009 motta rundt 1300 sakprosabøker til en verdi av nesten en halv million kroner biblioteket ikke trenger. For de mindre norske folkebibliotekene er problemet at interessen for bøkene på innkjøpsordningen er lav. Alta bibliotek oppgir at det er svært liten interesse for 80 % av det som kommer på ordningen. Kriteriene for hvilke bøker som blir kjøpt inn er så vage at vi ikke kan forutse hvilke bøker som vil bli kjøpt inn. Skulle vi gjette riktig kan vi likevel ikke vente med å kjøpe boken siden eksemplarene fra Norsk kulturråd kommer et halvt år etter utgivelsen.” (Ørjan Persen)

“Innkjøpsordningen for sakprosa er den siste i en rekke av innkjøpsordninger administrert av Norsk kulturråd. Innkjøpsordningen for skjønnlitteratur for voksne var den første og kom i 1965. Den var ett tiltak mot den stadig synkende norske bokproduksjonen etter annen verdenskrig. Den norske prosalitteraturen var sterkt presset fra billige engelske oversettelser og andre medier. Både antall norske utgivelser og opplag var på vei nedover. I 1964 var antallet norske skjønnlitterære utgivelser nesten halvert sammenlignet med situasjonen før krigen. Den norske litteraturen var i krise på 60-tallet, innkjøpsordningen for skjønnlitteratur viste seg å være rett medisin. I dag kjøpes det inn rundt 200 skjønnlitterære titler i året og produksjonen er tredoblet siden 60-tallet. Innkjøpsordningen for skjønnlitteratur har vært en suksess, den er hovedårsaken til at den norske skjønnlitteraturen står så

sterkt i dag. Hvordan er så situasjonen for norsk sakprosa, har en samme behovet for å støtte utgivelsen av norsk sakprosa i 2009 som en hadde for støtten av skjønnlitteraturen på 1960-tallet? Svaret er nei, utgivelsen av norsk sakprosa er mangfoldig. Problemet med den norske sakprosaen er ikke at det kommer for få bøker, problemet er heller at kvaliteten er for dårlig. Tidligere leder for vurderingsutvalget for sakprosaordningen, Aslaug Nyrnes som er professor i retorikk og akademisk skrivning gikk i mot fagforfatterforbundet sitt forslag om å utvide ordningen til å gjelde 150 titler. Nyrnes har som leder av vurderingsutvalget gått gjennom store deler av norsk sakprosautgivelser og kommet frem til at kvaliteten på sakprosaen ikke er god nok til å forsvare kjøp av mer en rundt 75 titler årlig.” (Ørjan Persen)

“En finner ingen økning i utgivelsen av sakprosa etter innføring av innkjøpsordningen. Hovedproblemet på produksjonssiden er at forutsigbarheten er for lav, kriteriene er for uklare til å stimulere forlagsredaktører og forfattere til økt produksjon. Innkjøpsordningen er selektiv, en av fem bøker som forlagene sender inn til vurdering blir kjøpt inn. Kriteriene for innkjøp er rundt formulert “Bøkene skal ha språklige, litterære, innholds- og formidlingsmessige kvaliteter og henvende seg til et allment publikum”. Denne vurderingen tar tid og det er hovedproblemet med ordningen, bøkene er ikke tilgjengelig på landets folkebibliotek når etterspørselen er der. Klarere kriterier for hva som kjøpes inn ville være ett gode på produksjons- og formidlingssiden.” (Ørjan Persen)

“Bøker har ikke en best før dato, men interessen for en bok henger nøye sammen med hvor ny den er. Det stimulerer ikke til lesning av norsk sakprosa å sende norske folkebibliotek 1000 eksemplarer et halvt år etter utgivelsen. Når bøkene for lengst er anmeldt og diskutert i media er det vanskelig å drive formidlingsarbeid. Bøkene fra Norsk kulturråd kommer for sent til å påvirke hva og hvor mange eksemplarer bibliotekene kjøper inn. Bergen Off. Bibliotek har i de aller fleste tilfeller alt kjøpt inn tilstrekkelig antall eksemplarer når vi mottar bøkene på innkjøpsordningen. Det gjør denne innkjøpsordningen mer til irritasjon en glede, vi skulle så gjerne sett at pengene og hyllene våre ble brukt til bøker som leses. Eksemplarene bibliotekene mottar på sakprosaordningen blir svært lite lest. Dersom en ser på bibliotekstatistikken for hele landet i årene 2003-2008, synker både bestand, tilvekst og utlån av både skjønnlitteratur og faglitteratur, forskjellen er at fallet i utlånet av sakprosaen er større. Innkjøpsordningen har ikke stimulert til økt lesning av norsk sakprosa.” (Ørjan Persen)

Lasse Christensen: “Det som er helt sikkert er at dersom forlagene bare gir ut litteratur som er kommersielt sikre ut fra normale salgstall over disk eller nett, så blir det ikke gitt ut mange bøker av nye norske forfattere her i landet. Innkjøpsordningen har bidratt til at vi har fått mange gode norske forfattere. Den har i utgangspunktet vært en støtte til litteratur som kanskje ellers ikke ville blitt utgitt. Jeg har stor forståelse for at mange bibliotek blir frustrert over at de får for mange

eksemplarer av enkelte titler. Denne frustrasjonen bør imidlertid ikke bidra til at vi “hiver barnet ut med badevannet”.

Kjellaug Bjerkli Haarberg: “Eg har sjølv mest praktisk erfaring med innkjøpsordninga for barn og ungdom, og det er ikkje ei overdriving å sei at me til tider hulker etter større siling av innkjøpet. Visst skal ein støtta det smale og det som ikkje gir seg sjølv. Visst er det vår oppgåve å formidla. Eg forsikrer at me også gjer dette. Me diskuterer på arbeidsplassen. Me tester bøker på barnehagegrupper, eigne barn, skuleklassar og ivrige lånarar. Me har faglege møter og diskuterer oss imellom i regionen, lufter synspunkt, får utvida våre personlige oppfatningar. Ting eg trudde eg aldri skulle klara å formidla opner seg og eg finn vegar å få det ut til eit relevant publikum. Det er ikkje snakk om at me ikkje gjer vår del av jobben. MEN likevel sit me att med alt for mange bøker som rett og slett ikkje held mål. Enten reint språkleg/litterært, eller i den forstand at me rett og slett ikkje er i stand til å finna ei eigna målgruppe – i alle fall ikkje på barneavdelinga. Då har boka svært lite i innkjøpsordninga for barnelitteratur å gjera, og me veit at det einaste den kjem til å gjera i sitt liv er å stå der og samla støv til den kan kasserast.”

Vidar Lund: “Det som derimot er HEILT sikkert, er at dersom ein avskaffar automatikken slik at det blir høgre kvalitetskrav i staden for ein minimumskvalitet som kravet er i dag, så kjem bøkene endå seinare. Då vil ingen forlag tore å sende ut 1550 bøker til biblioteka føre dei VEIT at dei får betalt for dei. I dag tek dei sjansen, sidan dei er nesten sikre på å bli innkjøpt.”

Odd Steinar Thorsen: “En pussighet er at vi nå ser at mange bibliotekfolk synes det er for mange bøker med smal appell i bibliotekene, mens forfattere av smale bøker samt en og annen statssekretær mener det er for mange bøker med bred appell der.”

“Hvor lenge skal vi akseptere at det aller meste av norsk skjønnlitteratur aldri når fram til sine lesere og at litteraturpolitikken i beste fall kan karakteriseres som søvndyssende? [...] det totale markedet for omsetning av norsk skjønnlitteratur for voksne (unntatt serielitteratur og underholdningslitteratur) i 2010 var på 254 800 000 kr. Den totale omsetningen av all norsk skjønnlitteratur er altså på størrelse med omsetningen hos f. eks. min nærliggende REMA 1000-butikk. [...] Markedet for norsk skjønnlitteratur er mikroskopisk, og de fleste bøker når knapt ut til noen lesere. En bok av en ny forfatter får gjerne et opplag på 1600-2000 eksemplarer. Når man snakker om salg, kan imidlertid disse tallene være misvisende. I bunnen av et slikt opplag går 1000 eksemplarer til en av norsk litteraturs største kunder: Kulturrådet. Bøkene kjøpes altså av offentlige midler og fordeles til bibliotekene. I tillegg går ca. 500 eks. gratis (70 prosent rabatt) til landets bokhandlere. Trekker man fra disse 1500 bøkene som er henholdsvis offentlig innkjøp og et “markedsføringstiltak” fra forlagene, sitter man igjen med et salg på et par hundre. Hvor mange av disse man finner igjen på Mammutsalg etter et par år er det ikke statistikk på. Dette er et salg på nivå med det en helt gjennomsnittlig gi-ut-selv forfatter får til, og det betyr at de fleste bøker knapt nok kjøpes av forfatterens egen

venneliste på Facebook. [...] Det er en litteratur som er ufarlig og harmløs, og er tilnærmet død, da det aller meste av den knapt når fram til noen lesere. [...] Dersom forlagene ikke engang prøver å selge bøkene sine, hva driver de da med? Ett svar kan være at for forlagene er det å produsere og distribuere skjønnlitteratur noe som øker kulturell kapital og skaper et godt inntrykk overfor myndighetene. Det “kulturelle ansvaret” de påtar seg gjør at de nyter godt av en rekke lukrative særordninger, som f. eks. mva.-fritak. De pynter seg med skjønnlitteratur, mens de tjener pengene sine helt andre steder.” (Jørgen Moltubak i *Dagbladet* 5. januar 2011 s. 58)

“For første gang er det utarbeidet helhetlig statistikk for omsetningen i den norske bokbransjen. I Kulturrådsrapporten med den knusktørre tittelen “Litteratur i tall 2013” kommer litteraturpolitikkenes avgjørende betydning for hvilke bøker som selges og hvordan de når ut til leserne, klart og tydelig frem. Rapporten har allerede skapt overskrifter for den ikke særlig overraskende nyheten om at det knapt selges e-bøker i Norge. Formatet som teknologientusiastene hevdet at skulle bli bransjens fremtid, utgjorde i 2013 0,4 prosent av det totale salget [...] Rapporten skal utgis årlig, og hensikten er ifølge forordet å “skape et nytt og bedre kunnskapsgrunnlag for kulturpolitikken”. Allerede i denne første utgaven ser vi hvor stor andel av bokbransjens omsetning som er gjenstand for nettopp kulturpolitikk. Tiltak som innkjøpsordningen, momsfrirket og fritaket fra konkurranseloven er først og fremst rettet inn mot litteratur som når et allment publikum, og statistikken viser at disse kategoriene – sakprosa og skjønnlitteratur – er langt viktigere for bransjen enn for eksempel skole- og fagbøker. Av en totalomsetning på drøye seks milliarder beløper det såkalte allmennmarkedet seg til omtrent fire milliarder. Skjønnlitteraturen står for hele 25 prosent av den samlede omsetningen, sakprosaen for 11 prosent. Forlagene hevder ofte at bare en liten del av deres virksomhet er subsidiert og tilgodesett av staten – disse tallene viser det faktiske omfanget og betydningen av det “kulturelle” boksalget.” (*Morgenbladet* 8.–14. mai 2015 s. 49)

“At et kulturrådsutvalg skal bestemme hva som skal kjøpes inn, bør nå diskuteres – først og fremst av kulturpolitikkerne. Denne ordningen er antikvarisk. Selve tanken om at Staten skal bestemme hva befolkningen skal lese, burde være avlegs i vår tid. I stedet bør disse midlene gis til folkebibliotekene – og øremerkes til innkjøp av sakprosa. Så kan landets bibliotekarer vurdere hva de vil kjøpe inn til sitt bibliotek, basert på egne ønsker og de ønsker som kommer fra bibliotekets kunder. Dette vil være en mye mer demokratisk ordning, enn den vi har i dag. En slik ordning vil også fjerne alle mistanker og beskyldinger om vennetjenester eller manglende vurderingsevne. Vi som opplever at bøker ikke blir kjøpt inn ser også dette: I ukene etter at vurderingsutvalget har besluttet ikke å kjøpe inn en tittel, kommer det bestillinger av disse bøkene fra bibliotekene. Et eksempel på dette er sosiologi-professor Sigurd Skirbekks bok *Motforestillinger*, som vurderingsutvalget ikke ville kjøpe inn. Med andre ord: Mange bibliotekarer (og bibliotek kunder?) var helt uenige i utvalgets vurdering.” (forleggeren Morten Malmø i *Morgenbladet* 18.–24. januar 2013 s. 20)

Helge Rønning og Tore Slaatta ga i 2019 ut boka *Litteraturpolitikkenes verktøykasse: Den norske modellen*, som forlaget omtalte slik: “Norge er gjesteland ved verdens viktigste bokmesse i Frankfurt i oktober 2019. Det skjer i en tid da det er mange tegn på norsk litteraturs internasjonale suksess. *Litteraturpolitikkenes verktøykasse* av Helge Rønning og Tore Slaatta er skrevet med dette som bakgrunn. I boka argumenterer de for en fremadrettet litteraturpolitikk i Europa og gir en gjennomgang av den norske litteraturpolitikkenes viktigste virkemidler. Til å være et lite samfunn og et lite språkmarked, skrives og utgis det et stort antall bøker i Norge. Forfattere, forlag, bokhandlere og andre bransjeaktører er viktige for bredde og kvalitet i produksjon og distribusjon av norsk litteratur. Men skal litteraturen få utvikle seg som den bør, må det også finnes en aktiv og engasjert litteraturpolitikk.”

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>